

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

Berzeviczy Márton jellemzése. — működése. — Vallásossága. — Családja. — Származása. — Tanulmányai. — ládi élete. — Hazafiassága. — Életrajzának forrásai. (2—10.)

I.

IFJÚSÁGA.

A Berzeviczyek ősi hazája Tirolban. — Bevándorlásuk. — Árpád-kori őseik. — Birtokviszonyaik Szepes és Sáros vármegyékben. — A család kiválóbb tagjai. — Közszereplésük. — Hanyatlása Mátyás király korában. — Újra emelkedése a XVI. század derekán. — Berzeviczy Márton születése és gyermekévei. — Atyja, Kristóf élete és halála. — Gyermekai. — Márton hivataloskodása Nádasdy Tamás nádor udvarában, a honnan Bécsbe kerül a magyar királyi kancelláriába. — I. Ferdinánd cseh királyi fogadtatása Prágában, melyen Berzeviczy is résztvett. — Útja a német római szentbirodalomban I. Ferdinánd kíséretében. — Visszatérése 1563 elején Innsbruckba s onnan az év nyarán Bécsbe. — Új czímeres

levele 1559-ből, mire családjának másik ágából való atyjafiai is új nemeslevelet szereznek 1560-ban. — Márton új adománylevele örökölt jószágairól. — Egyezsége rokonával Horváth János volt szepesi préposttal s a Frigyes-nemzetségbeliekkel. — Nádasdy Tamás nádor halála. — Miksa főherceg cseh királylyá koronáztatásának ünnepe Prágában. — Római királylyá választatása Majnai Frankfurtban, a min Berzeviczy szintén résztvett. — Visszatérése Bécsbe s onnan Pozsonyba, hol Miksát 1563 szeptember 8-án a rendek királylyá koronázták. — Ennek nehézségei. — A koronázási ünnepek. — Az élelmiszerek árjegyzéke. — Berzeviczy familiárrissá való kinevezése. (11—40.)

II.

KÜLFÖLDI TANULÁSA.

Berzeviczy otthoni atyafisága körében. — Búcsúzása ettől, meg bécsi ismerőseitől. — Utazása Párison át Angolországba. — A londoni élet. — Erzsébet angol királyné szórakozása. — Gyönyörködése klasztrikus színelőadásokban. — Berzeviczy visszatérése Párisba. — A francia főváros nevezetességei. — A párisi egyetem s a jezsuiták főiskolája. — Tanulmányi viszonyok. — A protestantizmus terjedése. — Berzeviczy I. Ferdinánd halála alkalmából tartott párisi oratiója. — Tartalma és jelentősége. — Második kiadása. — Berzeviczy hazatérése Németországon át. — Találkozása

Forgách Ferencz váradi püspökkel, a kivel együtt 1568 tavaszán Paduába jut. — Beiratkozása az ottani egyetem jogi karába. — Paduai magyar tanulók élete. — Berzeviczyt az egyetem szindikusává választják. — Hivatalos útja Velenzébe. — Forgách távozása. — Berzeviczy magyar társai. — Egyiknek kellemetlen esete. — Berzeviczy utazása Rómába. — Barátkozása kiváló jogtudósokkal. — Levelezése protestáns írőkkel. — Magyar tanuló-társai. — Otthonról vett rossz hírek miatt Berzeviczy hazatérni készül. Utolsó kegyeletes ténykedése Paduában. (41—66.)

III.

ERDÉLYI ÉVEI.

Berzeviczy visszatérése 1572 elején Bécsbe. — Liszthy János püspök és Verancsics Antal esztergomi érsek bizalmatlanul fogadják s így csalódottan Erdélybe indul. — Szerepe Báthory István fejedelem gyulafejevári udvarában. — Római küldetése. — Útja Bécsen át Rómába. — Audienciája XIII. Gergely pápánál. — Oratiója. — A pápai titkár felelete. — Berzeviczy magánkihallgatása a pápánál, a ki aranysarkantyús lovaggá tette. — A pápa jellemzése. — Berzeviczy utazása Sziciliáig és vissza fel Páduáig. — Hazatérése Báthory Istvánhoz, a kitől követsége jutalmul tanácsúri rangot kapott. — Betegeskedése. — Bekes Gáspár fölkelése és leveretése. — Berzeviczyből titkár lesz. — Hivatalos-

kodása. — Birtokszerzése Erdélyben. — Báthory István erdélyi körútja Berzeviczyvel. — Bekes Gáspár végleges leveretése a kerelószentpáli csatában. — A büntető országgyűlés lefolyása. — Forgách távozása Erdélyből. — Báthory István törekvése a megürült lengyel királyi szék elnyeréséért. — E végett előbb Blandratát, majd Berzeviczyt küldi Lengyelországba, prokancellárius címet adván neki. — Sikeres küldetése és visszatérése 1576 elején. — Miksa ellenkirály követi a gyulafejevári udvarban. — Eredménytelen küldetésük. — Báthory István távozása Erdélyből, magával vivén Berzeviczyt is. — A kivonulás előkészületei. — Tartózkodásuk Brassóban és kiutazásuk Moldova felé. (67—96.)

IV.

BÁTHORY ISTVÁN KIRÁLY ALATT.

Útjuk Krakóig. — István király koronáztatása. — Útja Varsóba s onnan Thorn városába. — Ünnepies bevonulása, kíséretében Berzeviczyvel. — Danczka ellentállása. — Berzeviczy tárgyalása Danczka város köveivel. — Fegyverszünet és békés kiegyezés. — Berzeviczy lengyel polgárjogot nyer a thorni országgyűlésen. — Hübérbirtokot akar szerezni Albert Frigyes brandenburgi örgróftól, kit e végett königsbergi udvarában felkeres. — Berzeviczy erdélyi küldetése. — Törökországi útja. — Konstantinápoly. — A császári udvar és szolgálói. — Berzeviczy titkos előadása. — Visszatérése Erdélyen át Varsóba. — Sikeres követsége jutalmul István király kancellári rangra emeli. — Ujabb königsbergi útja, mely most sikeres volt, mert megkapta a kívánt leistenauai birtokot. — Berzeviczy levelezése tudósokkal. — Házasodása. — Feleségének családja. — Esküvéje 1578 őszén a Danczka melletti Woianowban. — A lakodalmára kiadott krakói verses alkalmi irat tartalma. — Berzeviczy útja Krakóba, a hová berzeviczei jószága ügyében áthivatta unokatestvéreit. — További élete István király oldalán. — Königsbergi követsége. — István király oroszországi hadjárata, melyben Berzeviczy is végig résztvesz. — Erdélyi vitézek szerepe a hadjáratban. — Berzeviczy újabb adománya István királytól 1580 elején. — Irodalmi levelezése. — István király második oroszországi hadjárata. — Berzeviczy újabb követsége a königsbergi udvarban. — Erdélyiek sze-

replése a hadjáratban, melyben Berzeviczy is résztvevén, hűséges szolgálata jutalmul két falut kapott, miután a starogardi kapitányságot is elnyerte. — Anyagi ügyei. — Báthory Kristóf fejedelem halála hírének hatása István királyra, 1581 június 9-én. — Utódja, a kis-korú Zsigmond udvarának és ügyeinek rendezésére Berzeviczyt küldi Erdélybe. — Sikeres küldetése. — Kölcsönpénzt szerez a szászoktól: Nagyszebenben és Brassóban, a hol velük alkudozik. — Az 1579 őszén Erdélybe telepített jezsuiták helyzete. — Berzeviczy visszatérése a felsőmagyarországi postaúton István királyhoz, kitől jutalmul Dondangen vára és uradalma megvételére nyer engedélyt. — A békével végződött 1581-iki harmadik oroszországi hadjárat lefolyása. — Pskóws a többi várak ostroma. — Berzeviczy Rigában 1582 tavaszán, a honnan Dondangenbe ment uradalmának átvételére. — Wesselényi Ferencz bárói diplomája, melyre nemsokára Berzeviczy is bárói címet kapott dondangeni birtoka révén István királytól. — Kancellári ténykedésének két nevezetes eseménye 1583 elején: a kolozsvári jezsuita-szeminárium alapítólevele és a szászok törvénykönyvének átvizsgálása. — Az erdélyi *hármastanács* szervezése. — Berzeviczy irodalmi levelezése. — Az ú. n. *szatmári ügy* feltűnése, melynek elintézésére István király Berzeviczyt küldte Kassára. — Tárgyalása a császári követekkel. — Békítő szerepe családjában Berzeviczén. — P. Possevino Antal jezsuita Berze-

viczy támogatására Kassára érkezik, hol a tárgyalásokat 1584 elejéig folytatták. — Visszatérve Berzeviczy István királyt Grodnóban találta, de követsége tárgyi eredményével elégedetlennek mutatkozott. — Berzeviczy újabb königsbergi útja és leistenai birtokügye. — A lengyelek irigykedése a birtokhoz jutott lengyelországi magyarokra. — A szatmári ügy sikeres

befejezése 1585 nyarán Kassán és Nagybányán. — Berzeviczy érdeme és emlékérmé. — Jutulma István királytól. — Ujabb adománylevele leistenai birtokáról. — Königsbergi és dondangeni útja. — Birtokügyei. — Féléstendei tartózkodása István király oldalán Grodnó várában. — A király utolsó betegeskedése és halála, szemtanúk leírása szerint. (97—178.)

V.

UTOLSÓ ÉVEI.

István király halálának hatása Berzeviczyre és lengyelországi magyar társaira. — A lengyelek nyílt ellenszenvé birtoklásaik miatt. Megszünnév kancellársága, Berzeviczy most már családjának és egyházának él. — Anyagi ügyei. Dondangeni uradalmának eladása. — A leistenai templom átalakítása. — Berzeviczy István király temetésén Krakóban. — A leistenai templomban magának állított egyszerű síremlék ismertetése. — Berzeviczy újabb königsbergi követsége György Frigyes őrgróf, illetve Báthory Bol-

dizsár kurlandi birtokügye érdekében 1593 nyarán. — Látogatása Báthory András bíboros, vármiai püspöknél. — Ennek önérzetes fellépése. — Barátsága Berzeviczy iránt. — Csendes élete osieki házában. — Harmincz lovast küld a kitört magyarországi török hadjárat támogatására. — Hazautazása Berzeviczére. — További élete Lengyelországban. — Ujabb jószágszerzései. — Érdeklődése a távoli erdélyi ügyek iránt. — Betegeskedése. — Hirtelen halála és temetése. (179—200.)

VI.

UTÓDAINAK SORSA.

Berzeviczy két fiának neveltetése. — Irói hajlamuk. — Munkáik. — Berzeviczy özvegyének férjhezmenése és halála 1608-ban. — A két Berzeviczy-fiú látogatása Berzeviczén, hol atyai birtokrészüket atyafiságuknak eladták. — A leistenai kastély felépítése. —

Berzeviczy János házasodása. — Halála 1645-ben. — Hátrahagyott adóssága miatt a leistenai birtok újra kerül és János özvegye Thorn körüli rokonaihoz jut. — A Berzeviczy-név utolsó irodalmi nyoma lengyelföldön. — Berzeviczy Márton emlékezete. (200—206.)

KÉPEK JEGYZÉKE.

Önálló mellékletek.

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
1. Berzeviczy Márton arczképe	1	thory István lengyel királytól nyert bárói diplomája	153
2. I. Ferdinánd császár és király kettős felségpecsétje	33	6. György Frigyes brandenburgi örgróf adománylevele Berzeviczy Márton részére	173
3. Berzeviczy Márton párisi oratiójának címlapja....	53	7. Berzeviczy Márton síremléke a leistenai evangélikus templomban	199
4. Połock ostroma, jobb oldalt a magyarok táborával	129		
5. Wesselényi Ferencz Bá-			

A szövegbe nyomott képek.

1. Címlap.....	1	20. I. Ferdinánd király	34
2. Fejlécz Báthory István király 1584-iki okleveléről ..	3	21. Majnai Frankfurt	35
3. Záródisz 1584-ből	10	22. Pozsony	37
4. Berzeviczy Márton 1565-iki párisi oratiójának fejlécze	11	23. I. Miksa király	39
5. Berzeviczy Henrik gyűrűpecsétje	13	24. Sir William Cecille.....	44
6. A kakaslomniczi templom és Berzeviczy-kastély....	14	25. A londoni Tower	45
7. Berzeviczy Péter sírköve..	16	26. A Louvre Párisban	47
8. Berzevicze	17	27. I. Ferdinánd király	52
9. Berzeviczy Kristóf gyűrűpecsétje	18	28. Forgách Ferencz aláírása	54
10. A berzeviczei templom déli kapuja	19	29. Berzeviczy Márton páduai beiratkozása	55
11. A berzeviczei templom-torony	21	30. A páduai egyetem	57
12. Nádasdy Tamás aláírása	22	31. Berzeviczy Márton szindikusi olasz aláírása	58
13. Prága, a Hradsinna!	25	32. A velencei San Marco-templom belseje	59
14. Passau	26	33. Constantinus diadalíve Rómában	63
15. Oláh Miklós érsek	27	34. Berzeviczy Henrik gyűrűpecsétje	66
16. Berzeviczy Márton címerképe	28	35. Liszthy János aláírása ..	68
17. Szélmrajz a Berzeviczyek 1560-iki címeres leveléről	29	36. Varancsics Antal érsek aláírása	70
18. A berzeviczei Berzeviczyek 1560-iki címerképe.....	30	37. Bécs	71
19. Berzeviczy György aláírása	33	38. Báthory István erdélyi fejedelem aláírása	72
		39. Berzeviczy Márton római oratiója.....	75
		40. XIII. Gergely pápa	79

	<i>Lap</i>		<i>Lap</i>
41. A római Szent Szabina- templom belseje	81	69. Starogard	137
42. Berzeviczy Márton tanács- úri aláírása	82	70. Az erdélyi kormánytanács pecsétlése	141
43. Kolozsvár	83	71. Nagyszeben	142
44. Berzeviczy Márton titkári aláírása	84	72. Szántó (Arator) István alá- írása	144
45. Báthory István fejedelem levele	85	73. Báthory István aláírása ..	145
46. Bekes Gáspár aláírása ..	88	74. Magnus fejedelem emlék- érme	146
47. Berzeviczy Márton pecsétje	89	75. Psków Báthory István ostroma idején	149
48. Berzeviczy Márton pro- kanczellári aláírása.....	92	76. Riga	151
49. Blandrata György aláírása	93	77. Berzeviczy Márton bárói aláírása	153
50. A krakói Wawel	99	78. Báthory István királyi alá- írása	155
51. Berzeviczy Márton máso- dik pecsétje	103	79. Kassa város pecsétje	159
52. Báthory István lengyel király	105	80. Kassa	160
53. Albert Frigyes branden- burgi örgróf	107	81. Szatmár	163
54. Kovacsóczy Farkas alá- írása	109	82. II. Rudolf császár, király	165
55. Báthory Kristóf fejedelem aláírása	110	83. Possevino Antal aláírása	166
56. Konstantinápoly	111	84. György Frigyes branden- burgi örgróf	167
57. Bukarest	112	85. Bolognetti Albert püspök aláírása	171
58. Berzeviczy Márton kanczel- lári aláírása	116	86. Berzeviczy Márton emlék- érme	172
59. Berzeviczy Márton címe- res emléktáblája	119	87. Dondangen régi képe	175
60. XVI. századi lakodalmas menet.....	120	88. A grodnói királyi kastély..	177
61. XVI. századi nászslakoma	121	89. Danczka	181
62. A Berzeviczy Márton la- kodalmára kiadott «Epi- thalamia» címűlapja	123	90. Berzeviczy Márton emlék- táblája	183
63. Albert Frigyes örgróf cí- mere	126	91. Báthory István lengyel ki- rály síremléke	185
64. IV. Iván cár	128	92. A leitenauai evangélikus templom belseje	189
65. A varsói királyi palota ..	130	93. György Frigyes branden- burgi örgróf aláírása	191
66. Brutus János Mihály alá- írása	131	94. Báthory Boldizsár aláírása	192
67. A königsbergi palota és a Kneiphof	133	95. Königsberg	193
68. Báthory István király gyű- rűpecsétje	134	96. Báthory András biboros ajánló sorai	195
		94. Az osieki várrom alaprajza	196
		98. Berzevicze	197
		99. Zamoyski János aláírása	199
		100. Az osieki várfal romjai ..	200
		101. Berzeviczy-czímer	206

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ KÉPMELLÉKLETEK:

1. *Berzeviczy Márton arcképét* (1. l.) Dörre Tivadar rajzolta 1585-iki emlékérméről, melynek ismertetését a szövegképeké között közöljük.

2. *I. Ferdinánd császár és király kettős felségpecsétjét* (33. l.) a Berzeviczyek Bécsben, 1560 április 10-ikén kiállított czimeresleveléről mutatjuk be kicsinyítve; eredetije a Berzeviczy-családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett berzeviczei levéltárában. *Köirata arcképes felén kezdődőleg*: FERDINANDVS . DE[I] . CL[EMENTIA] . ELECTVS . ROM[ANORVM] . IMP[ERATOR] . SEMPER . AVGVSTVS . AC . GERMAN[IAE] . HVNGARI[A]E . BOEM[IAE] . DALM[ATIAE] . CROAT[IAE] . SCLAVON[IAE] . RAM[A]E . SERVI[A]E . GAL[ITIAE] . BOSN[A]E . I.ODOMERI[A]E . CVMAN[IAE] . BVLGARI[A]EQ[VE] (*hátlapján folytatólag*) REX . ETC . INFANS . HISPAN[IAE] . ARCHID[VX] . AVSTR[IAE] . DVX . BVRGVN[DIAE] . MARCHIO . MORAVI[A]E . ETC . DVX . SLESI[A]E . WIRTENBERGI . ETC . COMES . HABS-P[VIRGI] . FLAND[RIAE] . TIROLIS . ETC .

3. *Berzeviczy Márton párisi oratiojának czímlapja* (53. l.) s a hátán lévő hozzáintézett latin üdvözlő vers hasonmását e ritka műnek a bécsi udvari könyvtárban őrzött példányáról mutatjuk be.

4. *Polock ostroma, jobb oldalt a magyarok láborával* (129. l.) egykorú római rézmetszetéről kicsinyítve. Itt-ott hibás metszésű szövegének olvasása a következő: Obsidio et expugnatio munitissimis arcis Polocensis per Serenissimum Stephanum Poloniae regem. | Obsessa 11. Augusti. capta 29. eiusdem anno 1579. | Deliniavit in ipsis castris S. Pachorovia. | *Alól*: Polotia ex duabus arcibus superiore ac sclopetariorum oppidoque Zapolota constans ita situ loci | propugnaculis ac imprimis bombardarum apparatu pulvere globis commeatu militum praesidio munita et instructa. ut merito non solum Moschoviae, sed totius septemprionis firmissum propugnaculum | existimaretur, obsessa a Serenissimo Poloniae rege Stephano 11. Augusti et Moschis strenue defendentibus erepta 29. eiusdem. Anno Domini 1579. | Ionnes Baptista de Cavalleriis, Romae typis aeneis incidemat. Anno Domini 1580.

5. *Wesselényi Ferencz Báthory István lengyel királytól nyert bárói diplomáját* (153. l.) kicsinyítve közöljük a kolozsvári református főgimnázium Wesselényi-levelesládájában őrzött díszes pergamen-eredetijéről. Olvasását lásd a Hasonmások szövegében.

6. *György Frigyes brandenburgi őrgróf adománylevele Berzeviczy Márton részére* (173. l.) szintén kicsinyített alakban jelenik meg, a leistenau kastély levelesládájában őrzött pergamen-eredetijéről, melynek fényképét tulajdonosa: Hauptmann *Schulemann* Rittergutsbesitzer készítette el munkánk számára. Olvasását a Hasonmások szövegében közöljük.

7. *Berzeviczy Márton síremléke a leistenau evangélikus templomban* (199. l.) úgy, a mint 1867-ig állott, a mikor barbár módon kettévágták. illetve felső részét a templom baloldali felében állították fel. Szerző 1902-iki fölvétele s az ő kezdeményezésére a Szépművészeti Múzeum igazgatósága által 1909-ben rendelt fényképe alapján rajzolta *Richter* Aladár.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK:

1. *A címlap* a Berzeviczy Márton erdélyi kancellári ellenjegyzésével létrejött és Brassóban, 1583-ban megjelent «Statuta: Oder eygen Landtrecht» című munka címlapjának hű másolata, az Erdélyi Nemzeti Múzeumi könyvtár R. M. K. 1555. számú példányáról.

2. *Fejlécz Báthory István király 1584-iki okleveléről* (3. l.) kicsinyítve. Maga a Grodnóban kiállított díszes pergamen-oklevél annyira rothadt állapotban jutott a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára *Oklevélgyűjteménye* 19-ik dobozába, hogy keltének évén kívül csupán napja olvasható: sexta mensis... és tartalmából is csak annyi, hogy Bornemisza Györgyre és társaira vonatkozik. Az eredetileg aranynyal kihúzott diszítést számunkra K. Sebestyén József másolta.

3. *Záródísz 1584-ből* (10. l.) a fenti oklevélről, eredeti nagyságban.

4. *Berzeviczy Márton 1565-iki párisi oratójájának fejléce* (11. l.) a bécsi udvari könyvtár példányáról.

5. *Berzeviczy Henrik gyűrűpecsétje* (13. l.) fia, Berzeviczy Péter Budán, 1425 szeptember 7-én kelt okleveléről; a Magyar heraldikai és genealogiai társaság szíveségéből kapott kliséről.

6. *A kakaslomniczi templom és Berzeviczy-kastély* (14. l.). Czéhula Ferencz késmárki fényképésznek Berzeviczy Alberttől kapott fényképfölvételéről átdolgozta K. Sebestyén József.

7. *Berzeviczy Péter sírköve* (16. l.) Szalay Gábor fényképfölvételéről nagyítva. A berzeviczei templom e legrégebb síremlékének felirata: Sepultura . magnifici | viri . domini . Petri . Hermani . de . Brezouice | tavernicorum . regalium . magistri . nec | non . comitis . Scepusiensis . ac . suorum .

8. *Berzevicze* (17. l.) Szalay Gábor fényképfölvételéről.

9. *Berzeviczy Kristóf gyűrűpecsétje* (18. l.) 1550 január havi végrendeletéről, a Berzeviczy-család kakaslomniczi ágának a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárából. Rajzolta K. Sebestyén József.

10. *A berzeviczei templom déli kapuja* (19. l.) Myskovszky Viktor 1885-iki színes rajzáról kicsinyítve, a Műemlékek Országos Bizottsága rajzgyűjteményéből, a Bizottság szíves engedélyével. Megjegyezzük azonban, hogy ez a rajz túlságosan stilizált s az ábrázolt kapu természetben nem látszik ilyen épnek és újnak.

11. *A berzeviczei templomtorony* (21. l.) Berzeviczy Albert fénykép-gyűjteményéből.

12. *Nádasdy Tamás aláírása* (22. l.) 1543 ápril 22-iki leveléről. *Olvasása* : Idem Thomas Nádasdy manu propria .

13. *Prága, a Hradsinna* (25. l.) régi metszet után.

14. *Passau* (26. l.). Egykoru metszetről.

15. *Oláh Miklós érsek* (27. l.) fametszetű arcképe. régebbi metszetünkről.

16. *Berzeviczy Márton czimerképe* (28. l.) 1559-ből, a Magyar heraldikai és genealogiai társaság szí.ességéből kapott klisééről.

17. *Szélrajz a Berzeviczyek 1560-iki czimeres leveléről* (19. l.) Eredetije a Berzeviczy-család berzeviczei ágának a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárában.

18. *A berzeviczei Berzeviczyek 1560-iki czimerképe* (30 l.) a Magyar heraldikai és genealogiai társaság szí.ességéből kapott klisééről.

19. *Berzeviczy György aláírása* (33. l.) Berzeviczén, 1560 szeptember 25-én írt leveléről, Lócse város levéltára XVI. 17. csomójában. *Olvasása* : Georgius Brzozoviczy.

20. *I. Ferdinánd király* (34.l.) fametszetű képe. *Köirata* : Ferdinandus : Electus : Romanorum : Imperator : Germaniae : Hvngariae : Bohemiae : etcaetera : rex : archidux : Avstriae.

21. *Majnai Frankfurt* (35. l.) régebbi metszetünkről.

22. *Pozsony* (37. l.) régebbi metszetünkről.

23. *I. Miksa király* (39. l.) régebbi metszetünkről. *Felirata* : Maximilianus . II . Romanorum . Imperator.

24. *Sir William Cecil* (44. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. szí.ességéből kapott klisééről.

25. *A londoni Tower* (45. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. szí.ességéből kapott klisééről.

26. *A Louvre Párisban* (47. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. kliséjével.

27. *I. Ferdinánd király* (52. l.) régebbi metszetünkről. *Felirata* : Ferdinandvs . Romanorvm . Imperator.

28. *Forgách Ferenc aláírása* (54. l.) 1572 április 1-ről, régi kliséünkről. *Olvasása* : Franciscus Forgach de Gimes mpr.

29. *Berzeviczy Márton paduai beiratkozása* (55. l.) a páduai egyetemi könyvtár kéziratai 459. kötete 141. lapjáról. *Olvasása* : Martinus Berzeviccaeus Hungarus die 21. Maii 1568.

30. *A paduai egyetem* (57. l.) képe egy XVII. századi metszetről vett régebbi kliséünkről.

31. *Berzeviczy Márton szindikusi olasz aláírása* (58. l.) a paduai egyetemi könyvtár kéziratai 11. kötete 251. lapjáról, Berzeviczy Paduában kelt 1568 november 1-iki leveléről. *Olvasása* : Martino Berzeviccio syndico mpr.

32. *A velencei San Marco-templom belseje* (59. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. szí.ességéből kapott klisééről.

33. *Constantinus diadálve Rómában* (63. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. kliséjéről.

34. *Berzeviczy Henrik gyűrűpecsétje* (66. l.) a Magyar Nemzeti Múzeumi

levéltár törzsanyagában őrzött és Berzeviczén, 1567 július 13-ikán kelt leveléről rajzolta K. Sebestyén József.

35. *Liszthy János aláírása* (68. l.) 1569 január 6-iki leveléről. *Olvasása*: Ioannes Listhius Electus Wesprimiensis etc. mpr.

36. *Verancsics Antal érsek aláírása* (70. l.) régebbi metszetünkről. *Olvasása*: Antonius Verantius archiepiscopus et locumtenens etc. Manu-propria.

37. *Bécs* (71. l.) XVII. századi rézmetszetről készült.

38. *Báthory István erdélyi fejedelem aláírása* (72. l.) régebbi klisével. *Olvasása*: Deditissimus amicus Stephanus Bathory de Somlyó mpr.

39. *Berzeviczy Márton római oratiója* (74. l.) Egykorú római nyomtatvány, az 1573-ban megjelent »Orationes pro regibus et principibus obedientiam praestantibus ad Gregorium XIII. Pontificem Maximum« cz. gyűjtemény 18. leveléről; a római vatikáni Barberini-könyvtár V. VII. 103. kötetének 15. darabja.

40. *XIII. Gergely pápa* (79. l.) Hulsius F. egykorú rézmetszetről.

41. *A római Szent Szabina-templom belseje* (81. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. szívésségéből kapott kliséről.

42. *Berzeviczy Márton tanácsúri aláírása* (82. l.) Gyulafejérvárt, 1573 június 21-én kelt leveléről, a római vatikáni titkos levéltárban. *Olvasása*: Martinus Berzeviceus Eques et consiliarius Illustrissimi principis Transilvaniae.

43. *Kolozsvár* (83. l.) 1666-iki rézmetszetről vett régebbi klisénről.

44. *Berzeviczy Márton titkári aláírása* (84. l.) 1575 október 1-én kelt oklevélről. *Olvasása*: Martinus Berzeviceus secretarius et consiliarius mpr.

45. *Báthory István fejedelem levele* (85. l.) Olvasását lásd a Hasonmások szövege között.

46. *Bekes Gáspár aláírása* (88. l.) 1574 május 27-iki leveléről vétetett. *Olvasása*: Bekes Gáspár mpr.

47. *Berzeviczy Márton pecsétje* (89. l.) Gyulafejérvárt, 1575 február 22-én kelt s a nagyszebeni városi levéltár 866. sz. a. őrzött eredetijéről rajzolta K. Sebestyén József. *Köirata*: MARTINUS BERZEVICEIUS EQVES.

48. *Berzeviczy Márton prokancellári aláírása* (92. l.) mint ellenjegyzőé, Báthory István vál. lengyel király Brassóban kelt 1576 márczius 15-iki oklevelén; az Erdélyi Nemzeti Múzeum Mike Sándor gyűjteményében. *Olvasása*: Martinus Berzeviceus procancellarius mpr.

49. *Blandrata György aláírása* (93. l.) 1575 november 20-iki leveléről vett régebbi kliséről. *Olvasása*: Georgius Blandrata doctor et legatus.

50. *A krakói Wawel* (99. l.) az 1618-iki színes rézmetszetről Cserna Károly által készített rajz reproductiója.

51. *Berzeviczy Márton második pecsétje* (103. l.) Marienburgban, 1576 szeptember 24-én írt leveléről; rajzolta K. Sebestyén József. Eredetije a königsbergi állami levéltár B. 2. jelzésű Polen, Geistliche und weltliche Grossen osztályában. A kezdőbetűk megfejtése: MARTINUS BERZEVICEIUS EQVES.

52. *Báthory István lengyel király* (105. l.) a Történelmi Arczképcsarnok gyűjteményében lévő egykorú hollandi rézmetszetről.

53. *Albert Frigyes brandenburgi örgróf* (107. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. szivességéből kapott klisééről.

54. *Kovacsóczy Farkas* (109. l.) *aláírása*, mint ellenjegyzőé, Báthory István királynak a Prusecz melletti táborban, 1577 augusztus 6-án kelt oklevéléről; az Erdélyi Nemzeti Múzeum gróf Gyulay-Kuun levéltárából. *Olvasása*: Volfgangus Kovachoczy mpr.

55. *Báthory Kristóf fejedelem aláírása* (110. l.) 1578 április 26-iki oklevéléről vététt. *Olvasása*: Christophorus Báthory de Somlyó mpr.

56. *Konstantinápoly* (111. l.) a nürnbergi Koppmayr Jakab 1685-iki rézmetszetről készült.

57. *Bukurest* (112. l.) XVII. századi képéről vett régebbi klisééről.

58. *Berzeviczy Márton kancellári aláírása* (116. l.) 1584 február 24-iki oklevélről vététt. *Olvasása*: Martinus de Berzevice Cancellarius mpr.

59. *Berzeviczy Márton címeres emléktáblája* (119. l.) Szmrecsányi Jenő daróczi kastélyában lévő 1579-iki lengyel feliratú eredeti festményéről rajzolta Szalay Gábor. Címereképei közül a félholdas Berzeviczy feleségéé: Damerai Woianowi Kataliné, kettő Berzeviczy Mártoné, míg a többiekét nem tudjuk meghatározni.

60. *Utazás a XVI. században* (120. l.). A verses Fortunatus első ismert kiadásából.

61. *XVI. századi lakoma* (121. l.) ugyanonnan.

62. *A Berzeviczy Márton lakodalmára kiadott »Epithalamia« című lapja* (123. l.). A Krakóban 1578-ban megjelent alkalmi nyomtatvány egyetlen példánya gróf Tarnowski Zdzisław dzikóvi könyvtárában.

63. *Albert Frigyes örgróf címere* (126. l.) 1578-ból, a Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen VII. kötete 367. lapján közölt rézmetszetű képéről.

64. *IV. Iván csár* (128. l.) Rovinsky «Portraits authentiques des Tzars Jean III, Basil son fils et Jean IV. le terrible» cz. munkája egykorú fametszetről.

65. *A varsói királyi palota* (130. l.) régebbi klisééről.

66. *Brutus János Mihály aláírása* (131. l.) 1580 márczius 8-ikán Krakóban kelt nyugtájáról, a varsói kincstári levéltár eredetijéről.

67. *A königsbergi palota és a Kneiphof* (133. l.) 1557-iki festményről, melynek fénynyomata megjelent az id. keletporoszországi Bau- und Kunstdenkmäler VII. kötetéhez mellékelten.

68. *Báthory István király gyűrűpecsétje* (134. l.) Brześć várában, 1583 november 18-án kelt levéléről rajzolta K. Sebestyén József; eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára Mike Sándor-gyűjteményében.

69. *Starogard* (137. l.) újabb fölvétel után.

70. *Az erdélyi kormánytanács pecsétlése* (141. l.) a Magyar Nemzeti Múzeumi levéltár törzsanyagában őrzött 1581 június 28-iki levelükről rajzolta K. Sebestyén József.

71. *Nagyszeben* (142. l.) 1668-iki rézmetszetről készült régebbi kliséenkről.

72. *Szántó (Arator) István aláírása* (144. l.) Kolozsvárt, 1581 szept-

tember 21-én kelt leveléről, a római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6180. kötete 110. l. *Olvasása* : Stephanus Arator Pannonius.

73. *Iff. Báthory István aláírása* (145. l.) a varsói gróf Zamoyski-levéltárban talált eredeti leveléről. *Olvasása* : Stephanus Bathori de Somlyó.

74. *Magnus fejedelem emlékérmé* (146. l.) 1563-ból. *Előlapjának körirata* : MAG[*NVS*] . D[*EI*] + G[*RATIA*] + EP[*ISCOPVJS*] + OSILIAE + CVRO[*NIAE*]. ET + RE[*GIAE*] + H[*ERES*] + NOR[*VEGIAE*] + *Hátlapjának körirata* : NE ☉ DERELIN — QUAS ☉ ME ☉ DOM[*INVS*] — AN[*NO*] — 63. *Czímerének heraldikai leírása* : Négyelt kerek paizs. Szívpaizsában az oldenburgi gerendák. Középpaizsának négyelt részei : 1. Norvég leopárd. 2. Dán leopárdos oroszlánok. 3. Holsteini csalánlevél, stormani hattyú. — Hátsó paizsa szintén négyelt : 1—4 az oeseli sas. 2—3 egy Agnus Dei, keresztjéről lelógó zászlóval, Pilten végett, alól két egymásra rakott kereszt, Reval végett. A középső sisakon : Norvég oroszlán, jobb oldalán a holsteini 9 lobogó, baloldalán 3 pávatollas nyél, Schleswig végett. Dr. B. Koehne : Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde IV. évf. (Berlin, 1844.) 357. lapján, az érem rézmetszete a IV. tábla 1. rajzáról.

75. *Psków Báthory István ostroma idején* (148. l.) Wasilew I. I. «Archeologiczeszkij ukazatiel goroda Pskowa» című Szentpéterváron; 1898-ban megjelent műve könyomatáról kicsinyítve.

76. *Riga* (151. l.) újabb fölvételről. Baloldaltól indulva látjuk rajta : a régi szerzetes-kastélyt, a Jakab-templom, a dóm s a Péter-templom tornyait. (Mettig Károly rigai tanár szívesességéből.)

77. *Berzeviczy Márton bárói aláírása* (153. l.) 1584 április 13-ikán Starogardban kelt német leveléről, a danzigi állami levéltár Abtheilung LIII. Schieblade 90. Packet f. jelzése alatt őrzött eredetijéről. *Olvasása* : Martin von Berzewicz Freiherr auf Dondang, der Königlichten Maiestät Siebenbürgischer Canczler mpr.

78. *Báthory István király aláírása* (155. l.) Varsóban kelt 1581 márczius 18-iki czímeresleveléről, az Erdélyi Nemzeti Múzeum gróf Bánffy-levéltárában. *Olvasása* : Stephanus Rex mpr.

79. *Kassa város pecsétje* (159. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. szívesességéből kapott klisével nyomtatott. *Körirata* : S[*ANCTA*]. ELISABET ☉ SIGILLVM . CIVIVM . DE . CASSA .

80. *Kassa* (160. l.) 1686-iki rézmetszetről.

81. *Szatmár* (163. l.) XVII. századi olasz metszetről készült régebbi klisékről.

82. *II. Rudolf császár, király* (165. l.) az Athenaeum nyomdai r.-t. XVII. századi olasz metszetről készült kliséjével.

83. *Possevino Antal aláírása* (166. l.) Kassáról 1583 november 1-én írt leveléről, a római vatikáni titkos levéltár «Nunziatura di Germania» 94. kötete 398. lapján. *Olvasása* : Antonio Possevino.

84. *György Frigyes brandenburgi őrgróf* (167. l.) id. Kranach Lukács festményéről készült fénynyomata Ehrenberg Hermann : Die Kunst am Hofe der Herzöge von Preussen (Lipscse, 1899.) 83. lapmellékletén.

85. *Bolognetti Albert püspök aláírása* (171. l.) 1582 május 2-ikán kelt leveléről, a vármiai káptalan frauenburgi levéltára Ab. 4. kötete 63. sz. a.

sőrzött leveléről. *Olvasása*: Albertus Bolognetus Episcopus Massanensis.

86. *Berzeviczy Márton emlékérmé* (172. l.) 1585-ből. A Magyar Nemzeti Múzeum éremtára eredetijéről. *Kövirata*: MARTINUS . DE . BERZEVICE . BARO . AETATIS . XLVII . Irodalmunkban ismertette *Hempel József* az «Archaeologiai Értesítő» 1897. évf. 348—350. l. Hátlapján egy napkorong, Berzeviczy ismert jelígéjével: CANDOR SUPERAT, de annyira kopott, hogy bemutatnunk lehetetlen.

87. *Dondangen régi képe* (175. l.) a Mitauban lévő Kurlandisches Provinzial-Museum 1814-iki szinezett kiadatlan rajzáról fényképezette számunkra Stavenhagen Oszkár kurlandi történétirő.

88. *A grodnói királyi kastély* (177. l.) Zünth Máté 1568-iki nürnbergi rézmetszetéről vett részlet.

89. *Danczka* (181. l.) Merian 1645-iki rézmetszetéről készült.

90. *Berzeviczy Márton emléktáblája* (183. l.) a leistenai evangélikus templom falába erősített eredetijéről fényképezte szerző 1902-ben. *Kövirata*: MARTINVS . DE . BERZEVICE . BARO . MDLXXXVIII .

91. *Báthory István lengyel király síremléke* (185. l.) a krakói székesegyházban, Krieger fényképéről. A síremléket készítette Santi Gucci 1595-ben a király özvegye megbízásából. *Feliratos táblájának szövege*: D . O . M . | STEPHANO BATHOREO REGI POLONIAE | PACIS BELLIQ[UE] ARTIBVS MAGNO | IVSTO PIO FOELICI VICTORI | LIVONIAE POLOTIAEQ[UE] DE MOSCHO VINDICI | ANNA IAGIELLONIA REG[INA] POLONIAE | PRAESTANTISS[IMI] CONIVGI | M . F . C . MDXCV | OBIIT PRID[IE] IDVS DEC[EMBRIS] MDLXXXVI | REGI ANNOS X . MENSIS VII . DIES XII . NATV LVI .

92. *A leistenai evangélikus templom belseje* (189. l.) szerző 1902-iki fényképéről, két oldalt a karzatok alatt Berzeviczy Márton két részre szakított nagyszerű síremlékével.

93. *György Frigyes brandenburgi őrgróf aláírása* (191. l.) Berzeviczy Márton számára Königsbergen kiállított 1581 április 12-iki adományleveléről, a leistenai kastély levelesládájában; lefényképezte szerző számára tulajdonosa, Hauptmann *Schulemann*, Rittergutsbesitzer. *Olvasása*: Georgius Fridericus marchio Brandenburgensis et dux Prussiae manu propria.

94. *Báthory Boldizsár aláírása* (192. l.) Lónán írt 1592 július 1-én kelt leveléről. *Olvasása*: Balthasar Báthory.

95. *Königsberg* (193. l.) Bering-féle 1613-iki rézmetszetről, az őrgrófi kastélylyal s a város egy részével. A kép élén látható arczkép körirata: Princeps Dominus Johannes Sigismundus electus dux Prussiae, Iuli Clivi, Montis regalis etc.

96. *Báthory András bíboros ajánló sorai* (195. l.) Delphus Keresztély «Theatrum terrae sanctae et biblicarum historiarum» című művének 1590-iki kölni kiadása első táblájáról, az Erdélyi Nemzeti Múzeumi könyvtár tulajdonáról. *Olvasása*: Magnifico domino Martino de Berzevice etc. etc. Andreas Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalis Bathoreus 11. Julii 1593 arctae amicitiae ergo dedit donavitque. Helsingae. Nec metas, nec tempora pono Andreas Cardinalis Bathoreus mpr.

97. *Az osieki várrom alaprajza* (196. l.) Heise : die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen III. füzete (Danzig, 1885.) 191. lapjáról reprodukálva.

98. *Berzevicze* (197. l.) Szalay Gábor fényképéről.

99. *Zamoyski János aláírása* (199. l.) a római vatikáni titkos levéltár egyik leveléről. *Olvasása* : Joannes Zamoyski Regni Poloniae cancellarius mpr.

100. *Az osieki várfal romjai* (200. l.) mai alakjában, szerző számára fényképezte Czaplewski Domokos osieki kántor.

101. *Berzeviczy-czímer* (206. l.) Berzeviczy Albert berzeviczei nemesi kúriája falában lévő eredetijéről fényképezte Szalay Gábor és rajzolta K. Sebestyén József. A címert körülfogó kóráma felirata köröskörül : ARMA GENEROSI AC MAGNANIMI DOMINI DOMINI ANDREAE BERZEVICI VICECOMITIS COMITATVS SAROSIENSIS ET SUORVM . ANNO 1619.

A Bevezetés S kezdőbetűje (3. l.) a lengyel sassal Báthory István lengyel király Varsóban kelt 1578 márczius 2-iki ama pergamen-okleveléről való, melyben Berzeviczy Márton számára Leistenauról szóló német adománylevelét átírja. Eredetije a leistenauai kastély levelesládájában. Míg I. fejezetünk I kezdőbetűjét (a 11. lapon) Berzeviczy Márton 1565-iki párisi oratóijából reprodukáltuk.

Bemutatott képeink dúczaí id. *Weinwurm* Antal budapesti czinkográfiai műintézetében készültek.